

Billedbøger og tekster for børn i danske daginstitutioner

- et historisk tilbageblik

CAROLINE SEHESTED, CAND.MAG. I LITTERATURHISTORIE OG ÆSTETIK & KULTUR, MASTER I BØRNELITTERATUR OG LEDER AF AFDELING LÆRING, HELSINGØR KOMMUNES BIBLIOTEKER.

Det lader ikke til, at der på noget tidspunkt er blevet sat spørgsmålstegn ved, om billedbogen skulle anvendes i den pædagogiske praksis. I stedet har både teoretikere og praktikere overvejet, hvordan og til hvad bogen har skullet bruges i forhold til opdragelsen af det lille barn. I denne historiske gennemgang vil jeg se på, hvorvidt bogen i det pædagogiske arbejde har skullet bruges til at viderebringe viden og læring, eller om den har skullet inspirere til fantasi og kreativ tænkning hos det lille barn. Op igennem historien har debatten svinget frem og tilbage mellem disse to yderpoler, og ofte er begge positioner smeltet sammen.

Opdragelsestekster for børn før daginstitutionen

Den første danske børnebog, man kender til, er Niels Bredals *Børne Speigel* (1568). Den er rettet

til en barnelæser og er en række tekststykker, der angiver korrekt opførsel bl.a. under måltidet. (Weinreich, 2006, s. 15). At bogen kan bruges til at opdrage børn, vil være et synspunkt i den pædagogiske debat helt op til nutiden.

Med Rousseau bliver den voksnes opdragelsesopgave at sørge for at tilrettelægge de helt rigtige rammer, for at barnet har de optimale udviklingsmuligheder.

Et andet synspunkt er, at bogen kan bruges til at stimulere barnets kreativitet og fantasi. Et eksempel på dette er værket *Orbis Pictus*, som Johann Comenius skrev i 1658. Nogle kalder den for den første billedbog for børn med meget smukke illustrationer, og man kan se den som en del af ABC-genren. Billederne udgør en stor del af værket, de benævnes med tekst, og forbogstaverne fremhæves og opfordrer børnelæserne til selv at tegne videre ud fra bogen (Weinreich, 2006, s. 52).

De to ovennævnte bøger taler ud fra hvert sit børnesyn. Enten ser man barnet som et ufærdigt

væsen, der er på vej mod voksenlivet, og som skal opdrages af den voksne (*Børne Spiegel*), eller også ser man barnet som et individ, der er i sig selv, og som den voksne skal stimulere og udvikle (*Orbic Pictus*).

Al opdragelse tager udgangspunkt i opdragerens menneske- og børnesyn, og målet med anvendelsen af billedbogen afhænger af både forfatters og formidlers måde at se barnet på (Sehested, 2009, s. 13). Enten ser man barnet som værende på vej mod voksenlivet og med behov for voksnes anvisninger, rammesætning og opdragelse, eller også ser man barnet og barndommen som noget, der er og hviler i sig selv, og hvor den voksnes rolle bliver at stimulere og støtte barnet i dets naturlige udvikling. En af de pædagogiske tænkere, der påvirker pædagogikken i 1800-tallet, er Rousseau, der i 1762 skriver sit opdragelsesværk *Emile*. Han påvirker synet på, hvad et barn er og kan. Før ham har bl.a. John Lockes syn på barnet som en tom tavle, den voksne har skullet fylde ud, været dominerende. Med Rousseau bliver den voksnes opdragelsesopgave at sørge for at tilrettelægge de helt rigtige rammer, for at barnet har de optimale udviklingsmuligheder, bl.a. ved at sørge for at barnet er i et så naturligt miljø som muligt. Det betyder også, at den voksne skal sørge for at møde barnet på barnets niveau.

Tekster for børn i de første pasningstilbud

De første pasningstilbud for børn i Danmark blev kaldt asyler og opstod i forbindelse med industrialiseringen. Det første asyl blev dannet i 1828, primært som aflastning for kvinderne, der fik brug for pasning, mens de arbejdede på fabrikkerne. Dagligdagen på asylerne fulgte et stramt skema, bl.a. var der afsat tid til, at børnene kunne få læst fortællinger op og samtale om dem med de voksne. Det var tekster med et moralsk mål, og børnene lærte gennem teksterne at skelne mellem ret og forkert. Der blev læst genrer som bibelfortællinger, eventyr og sagn, alle med det formål at forberede børnene til den senere skolegang (Lauridsen, 2014, s. 17).

Samtidig blev man i oplysningens ånd mere og mere optaget af, at sang og musik kunne have en god effekt på opdragelse af barnet (Christensen, 2005, s. 91), og Ingemanns *Morgensange for Børn*

(1837) er skrevet til asylerne, hvor sang også var på dagsskemaet. Nogle af de første tekster, som det lille asyldbarn har mødt, kan således have været *Nu titte til Hinanden* og *I Østen stiger Solen op*.

I biedermeierperioden blev der også lavet materialer til hjemmet, så mødre gennem såkaldte forstandsøvelser kunne være med til at forberede deres børn til skolen.

I perioden 1820-1880, også kaldet biedermeier, hylledes fantasien og eventyret, og det nye børnesyn, der følger med Rousseaus tanker, prægede denne periode. Pædagogerne skulle følge barnet og møde barnet på dets eget niveau. Nye genrer opstod, og gamle genrer blev genopfundet – eventyr, fabler, rim og remser for børn. H.C. Andersens kunsteventyr (1835-43), Kaalunds fabler for børn (1845) og Krohns Peters Jul (1870) er alle udgivelser til børn fra denne periode.

Bøger blev stadig set som en del af forberedelsen til skolelivet, men i biedermeierperioden blev der også lavet materialer til hjemmet, så mødre gennem såkaldte forstandsøvelser kunne være med til at forberede deres børn til skolen. Det var bl.a. billedbøger for de tre til syvårige børn om tal, form og måleforhold, som samtidig skulle udvikle sproget. I forordet til Niklaus Bohnys *Billedbog til Forstandsøvelser for Børn* (1865) skriver forfatteren til mødrene, at da det er en vanskelig sag at undervise sit barn, vil denne bog være en hjælp (Weinreich, 2006, s. 281). Man kan således tale om handlingsanvisende pædagogisk litteratur til børn og voksne.

Den første frie børnehave i Danmark blev oprettet i 1871 og var inspireret af Friedrich Fröbels tanker om pædagogik. I den frøbelske pædagogik var der fokus på hjemmet og det hjemlige. I børnehaven satte pædagogerne børnene til hjemlige sysler og til emnearbejder, hvor man brugte billedbøger og anskuelsestavler. Hedevig Bagger, der var med til at skabe en af Danmarks første børnehaver, beskriver i *Den danske Børnehave* (1885), at nogle af beskæftigelsesformerne er anskuelsesundervisning og eventyrfortælling (Lauridsen, 2014, s. 35). Målet var, at barnet gennem dialog og

visualisering hellere skulle opdrages til selvstændighed end, som tidligere, til at opføre sig korrekt (Lauridsen, 2014, s. 27).

Billedbogen, en vej til barnets indre

I begyndelsen af 1900-tallet blev pædagogikken og børneopdragelsen mere og mere inspireret af psykoanalysen, og man begyndte at anse eventyret som en særlig god genre til at nå barnets indre sjæleliv med. I 1918 udgav den tyske udviklingspsykolog Charlotte Bühler sit værk *Das Märchen und die Phantasie des Kindes*, som handler om, at et barns læseliv udvikler sig gennem forskellige faser, og at forskellig litteratur er god til forskellige aldre (Weinreich, 2006, s. 317).

At billedbogen stadig var et naturligt element i børneopdragelsen, ses også hos Emma Gad, der i sin bog *Takt og Tone (1918)* skriver, at børn skal have en kulturel opdragelse, og at billedbøger dertil er særlig godt at præsentere barnet for (Weinreich, 2006, s. 313).

I 1920'erne og 1930'erne blev den frøbelske vækstpædagogik og dens vægtning af at udvikle barnet til selvstændighed gennem hjemlige sysler udfordret af reformpædagogikken. Barnet skal ifølge reformpædagogikken guides af den voksne og mødes af kreative tilbud for derigennem at kunne lære at udtrykke sig som et selvstændigt og selvforvaltende menneske. Reformpædagogikken har et antiautoritært fokus – barnet skal tages alvorligt, og barnet skal møde en viden om samfundet, som sætter det i stand til at tage selvstændige beslutninger om det samfund, som det er en del af. Børnehaven skal ikke længere skærme barnet fra omverdenen, men inddrage barnets omverden i opdragelsen.

I 1930'ernes reformpædagogik var man fortsat meget optaget af psykoanalysen i det pædagogiske arbejde med børnene i daginstitutionerne. Billedbogen blev brugt til bearbejdning af traumer som sygehusbesøg, død og forklaring af seksuelle emner. Derudover kom hverdagslivet i fokus i billedbøgerne, man så bogen som en hjælp til sproglig udvikling, og fortsat skrev man billedlitteratur, der i særlig grad dyrkede former, farver og tal.

Billedbogen som oplysende medie

I 1930'erne blev danske billedbogsforfattere inspireret af den russiske billedbog. Man så bogen som en mulig kilde til opdragelsen til et nyt samfund. Byen og teknikken var i fokus i disse bøger (Christensen, 2003, s. 131). Man så bogen som et oplysende medie, der kunne være med til at opdrage barnet til at gøre oprør mod autoriteterne og til at gennemskue samfundets mekanismer. Egon Mathiasen, der i høj grad var inspireret af de russiske kunstnere og deres billedbøger, anså bogen som en mulighed for, at barnet kunne møde kunsten og fantasien, og at billedbogen kunne være med til opdrage barnet til at være fredselkende og tolerant. Bare tænk på *Fredrik har en rutebil*, der dyrker mangfoldigheden i form af forskellige hudfarver og har et moralsk budskab til barnet om, at alle mennesker, trods forskellighed i hudfarve, er ens (Weinreich, 2006, s. 494; Christensen, 2003, s. 178).

Den gode billedbog til børn var den bog, der indeholdt genkendelighed og mulighed for identifikation – kvalitetskriterier, der stadig går igen hos formidlere af billedbøger.

1940'erne var i høj grad optaget af psykologien og fasetænkningen. Man anså den rigtige litteratur for den, der var tilpasset barnets kunnen på både billed- og sprogsiden. Indholdet skulle tage udgangspunkt i barnet og passe til det formål, man havde med bogen (Christensen, 2003, s. 135). Den gode billedbog til børn var den bog, der indeholdt genkendelighed og mulighed for identifikation – kvalitetskriterier, der stadig går igen hos formidlere af billedbøger.

Palle alene i verden fra 1943 af Jens Sigsgaard er et rigtig godt eksempel på, hvorledes en bog tager udgangspunkt i barnet og det genkendelige. Bogen er blevet til på baggrund af interview med over 1.000 børn i alderen 5-8 år, som er blevet spurgt om, hvad de ville gøre, hvis de fik mulighed for at gøre lige det, de ville (Weinreich, 2006, s. 488). Samtidig har den også det opdragende aspekt i sin moralske udsigelse af, at det ikke altid er lykken at få lige det, som man ønsker sig.

Den pædagogiske debat i 1950'erne var meget præget af, hvad der var god og dårlig litteratur for børnene, og især tegneserien ansås for et farligt medie for barnet. Faktisk var bogen og fritidslæsning ikke helt velset på dette tidspunkt – læsning var OK, men for meget læsning var ikke godt, og det var bestemt ikke ligegyldigt, hvad barnet læste. Det skulle helst være af kvalitet, hvilket på det tidspunkt var alt andet end den kulørte litteratur, og helst litteratur med en form for didaktisk indhold (Weinreich, 2006, s. 500).

Pædagogen C.C. Kragh-Müller så børnebøger som et vigtigt element i barnets personlighedsudvikling og ytrede sig i et debatoplæg fra 1952 om, at det derfor var vigtigt, at bogen omhandlede realistiske emner. Udformningen af billedbøgerne blev i 50'erne inspireret af pædagogiske strømninger fra USA. Bogen *Trine kan* (1955) tager udgangspunkt i den nære hverdag og arbejder med identifikation og genkendelighed. Bogens illustrationer er så realistiske som muligt, idet det er fotos af Trine, der udgør billedsiden (Christensen, 2005, s. 149). Ifølge ph.d. og leder af Center for Børnelitteratur Nina Christensen ”ses bogen som et middel til at være med til at udvikle og stimulere barnet sprogligt og motorisk og som et vigtigt redskab til at lære barnet at indgå i et socialt fællesskab” (Christensen, 2003, s. 149).

Angsten for tegneserien i den pædagogiske debat i 1950'erne afholdt dog ikke kunstnere og illustratører fra at blive inspireret af det nye medie, og i 1960'erne er billedbogens udtryk præget af det legende og fantasifulde. *Cykkelmyggen Egon* (1967) af Flemming Quist Møller låner træk fra tegneseriernes udtryk, f.eks. ”den grafiske rutsjebane”, hvor illustrationerne i et forløb i læseretningen viser en bevægelse fra et sted til et andet (Weinreich, 2006, s. 532). Detaljerigdommen i illustrationerne er stor i *Cykkelmyggen Egon*, og der er hentet mange naivistiske træk, som har referencer til den barnlige streg. Det legende og fantasifulde finder vi også i *Halfdans ABC* (1967) af Halfdan Rasmussen, som bygger på og leger med sproglige udtryk hentet fra et barns verden (Weinreich, 2006, s. 532).

Barnet som forfatter og kompetent læser

I 1970'erne indtog erfaringspædagogikken den pædagogiske scene, og barnet og dets dagligdag

kom atter i centrum. Her begyndte også livet i daginstitutionen at blive et emne i billedbøgerne. Billedbogen blev brugt til at bevidstgøre barnet om f.eks. forplantningens mysterier i *Sådan får du et barn* (1971) eller døden i *Musen Malle* (1973), begge af Per Holm Knudsen, og til at fortælle barnet om verden, således at barnet gennem denne viden kunne være med til at ændre på samfundsordenen. Et eksempel på dette kunne være om forurening i *Røgen* (1970) af Ib Spang Olsen.

Fra 1980'erne begyndte sprogarbejdet at fylde mere og mere i daginstitutionen. Inspirationen var fra sociolingvisten Basil Bernstein.

Med 1980'ernes kreativitetspædagogik opfordrede pædagogerne børnene til at skabe deres egne billedbøger. Det var en form for poetisk leg, hvor børnenes udtryk og fortællinger blev ligestillet med voksne forfattere. Med kreativitetspædagogikken opbyggede man miljøer fra bøgerne bl.a. i form af efterfølgende mulighed for udklædning og dramalege. Børnene skulle gøre sig egne erfaringer og udvikle deres egne identiteter via æstetiske læreprocesser. De billedbøger, der er skrevet af voksne, har ifølge Nina Christensen ”fokus på barnets subjektive oplevelsesverden og følelsesliv inden for familiens rammer” (Christensen, 2003, s. 263). Bogen skal i 1980'erne underholde og udvikle individet og ikke undervise barnet i samfundsforhold eller forhold, der ligger uden for det nære og det individuelle.

Fra 1980'erne begyndte sprogarbejdet at fylde mere og mere i daginstitutionen. Inspirationen var fra sociolingvisten Basil Bernstein. Man begyndte at få øje på, at der var klasseulighed i forhold til det sprog, man lærte i sin opvækst, og at pædagoger kunne være med til at understøtte barnets sproglige udvikling, så det fik større mulighed for at udvikle selvstændighed og komme ind på videregående uddannelser (Lauridsen, 2014, s. 75). Børnelitteraturen styrkes hermed som et didaktisk virkemiddel til at nå et samfundsmæssigt mål – at alle skulle have lige vilkår for at modtage undervisning, og at pædagogerne skulle og kunne være med til at udligne de sociale skel.

I 1990'erne arbejdede mange danske institutioner ud fra selvforvaltningspædagogikken. Barnet sås som et kompetent væsen, der bl.a. gennem børnemøder kunne være med til at beslutte og bestemme regler for institutionens hverdagsliv. I 1990'erne gennemgik billedbogen en stigende grad af voksengørelse. Bogens æstetik og indhold beskæftigede sig med det grænseoverskridende, og barn-voksen-forholdet vendes i mange af bøgerne på hovedet. Et af de mest omdiskuterede værker fra denne periode er Dorte Karrebæks bog *Pigen, der var god til mange ting* (1994) om en pige, der bor i en dysfunktionel familie, hvor pigen er den voksne, og hvor forældrene opfører sig som børn. Ved slutningen vælger pigen at flytte for sig selv og tage ansvar for sit eget liv, for forældrene gør det ikke.

Inklusionspædagogik og dialogisk oplæsning

Fra 00'erne og frem til nu er inklusions- og relationspædagogikken i fokus i daginstitutionerne. Bøger bliver i høj grad brugt til at stimulere sproget for at udligne sociale skel. Billedbogen bruges som et redskab til at mestre sproget. I 2007 udkom logopæd Mette Nygaard Jensens bog *At læse med børn* om dialogisk oplæsning, og den satte skub i en massiv bølge af dialogisk oplæsning i de danske institutioner. Metoden er inspireret af amerikansk forskning og har også nogle ganske gode målbare resultater i forhold til udvikling af barnets sprog og ordforråd.

Samme år udkom Anne Petersens *Den tilsidesatte bog* (2007). Denne undersøgelse omhandler pædagogers brug af bøger i daginstitutionerne, og den viser at bøger primært bliver brugt i dagens yderpositioner, og at pædagogerne ikke træffer et særligt velovervejet valg af de bøger, de bruger i deres pædagogiske praksis. Det er primært bøger, som de selv kender til fra deres egen eller deres børns barndom.

I 2009 udkom *Pædagogens grundbog om børnelitteratur* af undertegnede, en bog, der guider pædagogerne til at arbejde med billedbogen som mere end et redskab til udvikling af sproget og som mere end underholdning i ydertimerne. Billedbogen kan være med til at stimulere og udvikle barnet på mange måder, og bogen tager udgangspunkt i pædagogernes arbejde med lære-

planer. (Samme tankegang ligger også bag bogen *Billedbogen i børnehaven – en praksisguide* (2013) også af undertegnede).

Billedbogen bruges mere og mere som et redskab til, hvordan barnet kan opdrages til at forstå, at der er flere forskellige former for familier og seksualitet.

Billedbogen i det pædagogiske arbejde i daginstitutionen ses altså primært som et middel til at udvikle sproget og til dels som et redskab til at udvikle barnets identitet med mulighed for spejling i bogen og i fællesskabets samtale om bogens indhold.

Litteraturpædagogik i daginstitutionen – fremadrettede tendenser

Hvilke tendenser er der i de litteraturpædagogiske tanker i forhold til billedbogen og børn i daginstitutioner i fremtiden?

Billedbogen bruges mere og mere som et redskab til, hvordan barnet kan opdrages til at forstå, at der er flere forskellige former for familier og seksualitet. Lærebøger til pædagoguddannelsens modul C, som netop omhandler køn, seksualitet og mangfoldighed, anviser, hvorledes pædagoger og pædagogstuderende kan være med til at lave analyser, der får øje på ulighed i forhold til kønnet i bøgerne, og dermed få en bevidsthed omkring valget af billedbøger til børnene. Billedbogen er tilbage i positionen som et redskab i opdragelsen af barnet – barnet skal gennem læsning af billedbøger få øje på uligheder i samfundet.

Samtidig er der øget fokus på den digitale billedbog. Det er nyt og ukendt land for mange, og ud over at pædagoger og andre voksne kan have en lidt angstfyldt tilgang til dette nye medie – som de også havde det til bøgerne, tegneserien, tv, video, computerspil og mobiltelefoner – så er der også en nysgerrighed over for, hvad man kan bruge dette nye medie til i arbejdet med børnene.

Lige nu ser jeg flere af de pædagogiske tilgange, som er nævnt i denne artikel, i spil i forhold

til den digitale billedbog – altså at den digitale billedbog både bruges i en indlæringspædagogisk og en kreativitetspædagogisk kontekst. Der findes digitale billedbøger, hvis formål er at lære barnet om bogstaver, tal, former og farver, og der findes masser af muligheder for, at børn kan kreere deres egne billedbøger på tablets.

Billedbogsforfattere, illustratorer og multimedie-designere arbejder sammen om projekter, som undersøger, hvad den digitale børnebog kan som nyt medie, og det bliver interessant at følge hvilken litteraturpædagogik, der skal udvikles til dette nye medie i fremtiden – dog er det nok ret sikkert, at debatten i forhold til disse nye typer bøger vil bølge frem og tilbage, om børn har godt af at blive stimuleret til fantasi og kreativitet, eller om det er bedre at anvende den nye, digitale billedbog til at opdrage barnet til et moralsk tænkende væsen, der dannes til at passe ind i den voksnes verden.

Referencer

Christensen, N. (2003). *Den danske billedbog 1950–1999*. Roskilde Universitetsforlag.

Christensen, N. (2005). *Barnesjælen. Børnelitteraturen og det romantiske barn*. Høst & Søn.

Lauridsen, S.K. (2014). *Børn og daginstitutioner i 180 år*. Dansk Pædagogisk Forum.

Sehested, C. (2009). *Pædagogens grundbog om børnelitteratur*. Høst & Søn.

Sehested, C. (2013) *Billedbogen i børnehaven – en praksisguide*, Gyldendal Uddannelse

Weinreich, T. (2006). *Historien om børnelitteratur. Dansk børnelitteratur gennem 400 år*. Branner og Korch.